

Ружица Ж. Петровић
*Факултет педагошких наука
Универзитета у Крагујевцу, Јагодина*

НАРОДНА И ФИЛОЗОФСКА МУДРОСТ У ДЕЛУ КСЕНИЈЕ АТАНАСИЈЕВИЋ*

Сажетак

У овом раду аутор настоји да апстрахује основне ставове К. Атанасијевић о творевинама српског народног духа и елементима њихове филозофичности. Промишља се мисаона позиција К Атанасијевић о теоретској могућности српског културног наслеђа да постане основа конституисања самосвојне филозофске оријентације. Аутор истиче значај К. Атанасијевић у сагледавању вредности народног стваралаштва и могућности његовог прожимања са филозофијом, али и указује на потешкоће народног духа да се са нивоа искуствене непосредности, уздигне до јасно артикулисаног филозофског израза.

Кључне речи: народни дух, филозофија, утицај, мудрост, К. Атанасијевић

К. Атанасијевић се са посебним пијететом односила према српском народном стваралаштву као значајном делу националног и европског културног наслеђа. Сматрала је, да су његови уметнички и књижевни донети у довољној мери осведочени, али да је његов филозофски карактер недовољно расветљен захваљујући, пре свега, недостатку филозофске настројености истраживача. У свом разгранатом и обимном филозофском опусу, она је велики део својих теоретских истраживања посветила овом питању. За разумевање начина поимања односа народне и филозофске мудрости,

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр.179036 (2011-2014) Филозофског факултета у Новом Саду, финансијски подржан од Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

неопходно је поћи од њене концептуализације „нове филозофије“, која је садржала захтев за препород у „древној лепоти и пуноћи“, тј. за обнављањем јединства „умне мисаоности, песничке свежине и религијске мистичности“¹⁾ Указујући на опасност редуковања филозофске мисли на чисте, спекулативно – апстрактне конструкције, затворене у високопарне појмовне системе ослобођене живе везе са духом, она је радила на афирмацији филозофије која би поред логосне димензије садржала и мистичну. Полазећи од тога да је задатак филозофије да човеку пружи ослонац у решавању питања смисла живота, К. Атанасијевић је у српском народном стваралаштву налазила могућност за конституисање једне практичне, животне филозофије.

За разматрање односа народне и филозофске мудрости неопходно је најпре њихово појмовно одређење. У нашем културном стваралаштву постоје разни облици испољавања духовног живота као што су: усмена и писана књижевност, практична мудрост, народне умотворине, богословље итд. Маколику важност придавали ствараоцима таквих духовних творевина, поставља се питање да ли их можемо сматрати носиоцима филозофске традиције? Валидно одређење појма филозофије захтева њено диференцирање од осталих, сродних, духовних области.

Њено етимолошко значење иако, веома блиско одређује њену природу, још увек не садржи својство којим се она строго одваја од других духовних области, јер *тежња ка истини*, покретач је многих, не само филозофских тражитеља највиших знања, већ и научника, песника, богослова. Њихов „духовни ерос“ којим су вођени у својим песничким надахнућима, мистичним откровењима и непосредним сагледавањима, и који није занемарљив у утицају на уобличавање многих филозофских идеја, не носи карактер филозофске истине, јер ова, да би остварила универзалност и целовитост на коју претендује, мора уздићи предмет свог промишљања до нивоа појмовно - артикулисаног израза.

Уколико филозофију схватимо као апстрактно, спекулативно, дискурзивно и методичко мишљење, дакле, мишљење које се успоставља теоретским, логичко - разложним држањем ума и критичким односом према предмету истраживања, онда је морамо дистанцирати од оног дела духовне традиције која носи обележје здраворазумске памети, природне бистрине ума, врцавог духа и искуствене свести. Не треба губити из вида чињеницу да је једна од доминантних црта нашег националног духа „мистично и емоци-

1) Атанасијевић, К., *Мистицизам и рационализам*, Београд СКГ, бр. 2, стр. 4, 1928

онално доживљавање света“, које је веома плодно утицало на уметничко стваралаштво и религиозну посвећеност, али, и довело до извесних недоумица када је у питању карактер српске филозофије.

К. Атанасијевић је, по узору на хеленску духовну традицију, филозофију схватала као активност духа која се не сме свести на функцију разума и форму логичко - спекулативног ума, већ која способност дискурзивног мишљења треба да обједини са интуитивно – доживљајним моћима, да би кроз то јединство изразила пуноћу света и живота. Уз то, дајући примат практичном уму, она је суштину и смисао филозофије извела из оквира чисте мисаоне активности духа и уздигла је на ниво разборитог делања.

КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД

Питање односа и статуса наше народне епике и филозофије први је наговестио Милан Кујунџић Абердар (1842—1893) некадашњи предавач филозофије на Великој школи. Он је филозофију, нарочито њен практични правац започет са Доситејем, сматрао „продужењем народног стваралаштва“.²⁾ Његов ученик Милош Миловановић (1850-1924) је у народној мудрости видео „узорни облик наше филозофије“. Својим ставом: „Нема ниједне, ни научне ни филозофске истине у модерном филозофском свету која се у нечему не би налазила у нашој народној филозофији“,³⁾ он је у нашем народном стваралачком духу видео могућност успостављања аутентичне филозофије. Овакво претенциозно уважавање народне мудрости, и њено поистовећивање са „народном филозофијом“, могло је побудити национални дух на развој ослободилачких тежњи, али није могло наћи утемељење у самој филозофији.

Овај правац веома живо развија и Милош Ђурић (1892 – 1967). Деловање српске народне епике на филозофску мисао он узима као доминантну црту, препознатљиву у њеном „космичком духу и практичној, хуманистичко – етичкој“ димензији. Он је на основама хеленског модела херојског морала покушао да утемељи идентитет наше филозофије. Наиме, примерено нашој духовној традицији која је формирана далеко више у религиозно - емоционалном осмишљавању света, него у дискурзивном поимању, сматрао је да и филозофија своју особеност треба да потврди у

2) Кујунџић М. *Филозофија у Срба*, Београд, Гласник Српскога ученог друштва, XXIX стр.18, 1868

3) Миловановић, М. *Филозофија и наука у историском развиту своје - филозофија у Срба*. Београд: Штампарииа Ч. Стефановића стр. 23, 1904

неговању таквог духа. „Филозофија која не настаје у раздеоби интелектуалних сила од скривених извора стваралаштва, него у зрачењу целог унутрашњег живота има могућност да оствари првобитно живо јединство света и духа.“⁴⁾ Овај став јасно показује Ђурићево успостављање етоса као мета – филозофског предмета који своју животворност црпи из непосредне стварности и јединства свих човекових унутрашњих моћи. Међутим, маколико наш народни етос садржао имплиците *херојску етику* и начелно антиципирао метафизичка и антрополошка питања, он не може бити предмет филозофског мишљења, јер је оно по својој природи универзални и објективни дух несводив на национални. Али то не значи да се формирање наше филозофије одвијало изван историјско – националног оквира и да није било посредовано обележјима културне традиције.

Тај утицај је и Ксенија Атанасијевић довела у афирмативну везу са филозофском мудрошћу сматрајући народно стваралаштво добром основом за успостављање аутентичне филозофије, односно првим степеном развоја систематске филозофије. (Атанасијевић К. 1937:200). Она је тврдила да „теоретске концепције у народним умотворинама чине једну органску, импозантну целину, која сведочи о исконском метафизичком нагону нашег човека“⁵⁾ Тај „нагон“ је онтолошки извела из „специфичности наше расе“ налазећи поткрепљење за ту тезу у диференцирању *динарске расе* као посебног антрополошког типа, који је добио и међународно научно признање. Оцењујући мудрост источних и словенских народа као „лапидарну, неиздвојену из религијских и емоционалних излива и недовољно изинтелектуалисану и везану...“⁶⁾, К. Атанасијевић је сматрала да је таква мудрост, добар темељ за развој филозофије која „неће бити окована у панцире силогизма и дијалектичких мајсторија...., нити заплетена у замрачену и чудовишну терминологију.“⁷⁾ Уместо искључивог логичког и метафизичког теоретисања она је заговарала правац који ће афирмисати етику, а у оквиру ње једно „чисто наше морално становиште.“ Као аутентичне српске мислиоце, праве „претставника своје расе“, издвајала је Његоша и Кнежевића, чију је оригиналност стварања видела у њиховој те-

4) Ђурић, М., *Из југословенске филозофије – фрагменти*, Претеча, 28. јун, 11, 1928

5) Атанасијевић, Ксенија *Практична филозофија наших народних умотворина*, Београд, СКГ, Л/5/6, стр. 445, 1937. Уп. Атанасијевић, Ксенија *Теоријско филозофирање у нашим народним умотворинама*, Скопље, Хришћанско дело, стр. 335. 1936

6) Атанасијевић, К. *Наше нове филозофске оријентације*, Београд, Нови видици, стр. 149, 1928

7) Исто, 149

жњи да се уздигну изнад концепција рационалистичке филозофије уместо да настоје само да их побољшају, и у њиховој жељи да достигну дубљу реалност и истинскије постојање које се уздиже изнад закона логике (Atanasijevic, K. 1937)

Међутим, историја српске филозофије показује да таква специфична филозофија блиска нашим душама и нашој култури заснована на нашем културном наслеђу није формирана и да се развој српске филозофске традиције може условно дефинисати као низ дискурзивних напора да се артикулишу људско искуство живота и наше разумевање света у различитим историјским периодима српске духовне културе.⁸⁾

ТЕОРЕТСКА ЗАСНОВАНОСТ НАРОДНЕ МУДРОСТИ

Даље истраживање начина на које је К. Атанасијевић промишљала однос народне и филозофске мудрости води нас њеној тези да српска народна мудрост претставља органску целину у којој су кроз јединствен и целовит доживљај света уједињене метафизика, етика и религија. (К. Атанасијевић, 1928, 4). Теоријску основу за метафизичка питања, она налази у схватањима у нашим народним умотворинама, која се односе на питања о структури света, о Богу који управља свемиром и човеком, о судбини и срећи људског индивидуума, о вечности, смртности и спасењу.

У истраживању народних умотворина К. Атанасијевић је посебну пажњу посветила идеји Бога. Како је, човекова потреба за одгонетањем тајанствених сила и за понирањем у свет непролазних и вечних ствари увек била ограничена могућношћу духовних снага које су се кретале од нејасних наслућивања, преко веровања, до умног сагледавања и непосредног мистичног сједињења, то и наш народни дух не уздигнут до нивоа појмовног израза, не трага за скривеним узроцима трансцедентних ствари, нити иде ка дискурзивном откривању њихове суштине. „Њега - каже К. Атанасијевић - не гони потреба да зађе до последњих могућности метафизичког сазнања; он не прекорачује границе трансцедентног подручја.⁹⁾ Претставе народног мудраца о метафизичкој стварности нису производ умне рефлексије, већ су далеко више израз јед-

8) Жуњић, Слободан (1999). *Увод у историју српске филозофије*, Гледишта, вол. 40, бр. 1-2, стр. 5-77. Универзитет у Београду, Филозофски факултет. Уп. Ђурић, Михајло Жуњић Слободан, *Die serbische Philosophie heute*, München.1993.

9) Атанасијевић, Ксенија (1936). *Теоријско филозофирање у нашим народним умотворинама*, Скопље, Хришћанско дело, стр. 335. Уп. Ђурић, Милош (1927). *Космички дух у нашем песничству*, Народна одбрана, стр. 258-261

не емпиријско – интуитивне свести и наслућивања да, насупрот пролазним и ефемерним стварима, мора постојати једно, врховно, савршено биће. Овакво схватање могло је произаћи из човековог доживљавања себе као немоћног, ограниченог бића, које смисао свог постојања и разрешења овосветског зла и неправде налази у Богу као врховном ентитету и свемоћној сили која поседује апсолутну слободну вољу. Само таква сила која *све види и све зна* и чија је слободна воља спроведена кроз целу васељену *Свега је мање од воље Божије*,¹⁰⁾ може бити створитељ и управљач света.

К. Атанасијевић сматра да овакве пројекције о Богу иако појмовно још недиференциране садрже зачетке филозофског мишљења и да је наш народни мудрац дајући Богу творачку и сведржачку улогу, створио целовиту и органску слику света, у којој нема ничег сувишног, нејасног или недовршеног. Њена концепција о *логосно - моралној структури васељене* у којој налази разрешење свих питања кроз систем хипотетичког теоретисања, веома је слична народним опсервацијама о метафизичким питањима. Те аналогije говоре о преплитању и утицају народног мудровања на теоријске концепције К. Атанасијевић, као и угао њеног рефлектовања мисаоних сентенци у народним умотворинама.

Међутим, иако је Бог сила која може стајати уз човека, он није утопљен у ту силу, нити је њена непосредност. У односу на њу у нашем народном духу поред окултно - магијских елемената који указују на свест појединца о себи као слабашном и беспомоћном бићу које се са страхом и молитвом обраћа Богу рачунајући на његову милостивост, присутни су и они елементи који указују на узвишенију, духовну везу између човека и Бога. Наиме, несвесно, народни стваралац осећа да у човеку поред његовог трошног, пропадљивога бића које га везује за свет материјалних ствари постоји други, душевни део који, уколико се чисти од зла, може постати свето место у њему, и омогућити му обожење и спасење. К. Атанасијевић веома добро увиђа да у нашим народним умотворинама претставе о Богу као централном метафизичком питању, своје исходиште налазе у етичком разрешењу смисла људске егзистенције, посредством апсолутно праведног и достигнуга Божијег суда (*Бог ником дужан је остаје; Бог не спава*).

Наша народна мудрост о свету и животу обухвата и мисли о судбини. Оне стоје у најтешњој вези са концепцијама о врховном бићу и са њима заједно чине једну органску коначно, заокружену целину. (Атанасијевић, 1938: 9). Исконска потреба за јединстве-

10) Карацић-Стефановић, Вук (1987). *Српске народне пословице*, у: Пантић Мирослав, Сабрана дела В. С. Карацића, Београд, Просвета, IX,

ним доживљајем целине света подразумевала је стварање једног духовног простора у коме би своје разрешење нашле све појаве и догађаји. Да би нашао смисао постојања и одредио свој положај у свету, народни мудрац је знао да није било довољно веровати у божанске силе. Суочавање са деловањем сила које нису одговарале замишљеној божјој природи произвело је идеју о судбини. Тек је хијерархијски однос божанско - судбинског деловања, без остатка, дао јасан смисао свеколиком догађању. Наиме, Богу као врховном ентитету, створитељу, управљачу и сведржитељу васељене у нашим народним умотворинама приписана су апсолутно позитивна својства. Онај који *Истином* и *Правдом* одржава склад и хармонију васељене и који човеку пружа наду у смислено постојање, није могао у свести нашег мудраца бити носилац било каквих негативних својстава. Простор за деловање непознатих, тајанствених, мрачних сила остављен је судбини. Веровање у судбину везано је за сплет непознатих сила које се споља намећу човеку неизбежном нужношћу. Једино божанска сила, пред којом је одговорна и подређена судбина може последице њеног дејства евентуално ублажити и то само у случајевима кад су грехови почињени у незнању. „У нашим народним умотворинама рачуна се са тим да је судбина, слепа, глупа и неумољива, јача од свих људских напора, отпора и прорачунавања, чије су одлуке неумитне, неопозиве и непроменљиве“.¹¹⁾

Али поред овог, у основи фаталистичког схватања живота, остављено је место за најузвишеније божанско деловање коме је у крајњој истанци подређена судбина. Наиме, на плану метафизичког деловања, судбина је у функцији божанске сврховитости и целисходности. Она не може прекорачити ону границу која би на општем плану пореметила ред и праведност. И поред тога што схватање о судбини делује по законима строге спољашње предоређености, а не човекове унутрашње каузалности, ипак многи примери у нашим народним пословицама показују да печат судбине утискује карактер човековог инстинктивног и нагонског дела бића, који, уколико није спознат, остаје за њега неухватљив и недокучив делујући на начин неизмењене, сирове природе. Као такве, ове силе постају извориште људских порока (зависти, гнева, љубоморе, неумерености) и носиоци фаталних грешака које се у народном веровању доживљавају као људски удес.

У одгонетању судбинских веза у нашем духовном наслеђу имплицитно се рачуна са хипотезом о кармичким оптерећености-

11) Атанасијевић, Ксенија (1939). *Схватање божанства у нашим народним умотворинама*, Хришћанска мисао, год V бр. 3, стр. 35. Уп. Атанасијевић, Ксенија (1939). *Темељи народне етике*, Напред за народ, Београд, Видовдан стр. 4

ма или о преегзистенцијалним гресима. (Атанасијевић К.1928: 9 и Недељковић, Д.1928:38). Ова теза добија своју потврду у народном веровању да свако човеково дело има огромну надокнадну снагу, тј. да све оно што човек чини уграђује се у његову душу и постаје основа његове судбине, не само земаљске већ и постегзистенцијалне. Стога се лагодно или мучно емпиријско постојање сматра последицом преегзистентног стања душе, а земаљски живот местом на коме она искупљује наслеђену кривицу.¹²⁾ За улазак у блажено подручје народни мудрац препоручује следеће врлине: да чини добро за живота, да поштује старије, да се не горди у добру, нити обесхрабрује у злу, да се не лакоми на туђе. Као што врлине учествују у чишћењу душе и њеном спасењу, тако је и греховност одговорна за послесмртно стање душе. У категоризацији грехова најтежи су они које су учинили родитељи према деци, деца према родитељима, затим непомагање сиротиње, проливање крви, огрешење о сроднике и побратиме, непоштовање кумства, славе и недеље, кривоклетство, крађе, скривање грехова итд. Дакле, тежиште се ставља на социјалну етику, не случајно, ако се зна да је поштовање сродничких веза као и јачање националног јединства била битна претпоставка очувања етничког идентитета и ослобађања од туђинске власти.

У нашим народним умотворинама доминира доследно изведена пирамидална структура света и човека и на њој заснован њихов јединствени однос. Таква концепција омогућила је да свако питање добије меру и смисао у целини свеколиког догађања. Круг тих питања неизоставно обухвата и феномен среће. Као и остала питања и ово се у нашем народном стваралаштву не докучује рационалним начином већ мистично-окултним доживљајем. Рефлексије наше народне мудрости нису вођене логички, него су ослоњене на емпирију и на веровање у извесне мистичне и окултне утицаје којима је људски индивидуум на овом свету строго подчињен. „Отуда мудрост народа не узима у претрес срећу као појам, него је замишља персонификовану, као неку врсту божанства кадкад ћудљивог и слепог, али увек надмоћног нашој вољи“¹³⁾ К. Атанасијевић веома убедљиво износи своје увиђање да у мудрости нашег народа није диференцирана способност дискурсивног поимања ствари. Зачуђеност и упитаност пред тајном света и пред сопственим постојањем има непосредно, животно извориште, а начин њеног одгонетања посредован је многим магијским елементима.

12) Видети, Атанасијевић Ксенија (1928). *О бесмртности душе*, Живот и рад, год I, књ. I, св. 1, стр. 9

13) Атанасијевић, Ксенија (1939). *Темељи народне етике*, Напред за народ, Београд, Видовдан стр. 4

Као и остала питања и питање среће доводи се у везу са највишим божанско – судбинским планом. Из тог домена она се схвата као апсолутна досуђеност доброг, односно несрећа као злог удеса.¹⁴⁾ Исто тако у приповетци *Усуд* строго се подвлачи фатална подвојеност срећних и несрећних људи, при чему се срећа везује за лагодан и лак живот, а несрећа за тежак и мукотрпан.

Срећа као „трајно блажено стање душе“, односно несрећа као „проклетство“ су категорије које не важе за земаљски живот, али начин световног живота у основи одређује какво ће коначно стање имати индивидуална душа. Иако је, дејство Бога и судбине, неприкосновено, ипак није занемарљиво ни дејство човекових дела. Узимајући чин моралног понашања као опредељујућег за срећу човека, народни мудрац је исходиште овог питања пребацио са метафизичког на етички и социјални план. Тиме је донекле апсолутни детерминизам ублажен, јер је признавањем слободне људске воље призната могућност избора начина живота.¹⁵⁾ Живот усклађен са врлином блажен је не само зато што омогућава земаљски душевни мир, већ и зато што може одређивати ток и карактер постојања. У нашим народним умотворинама срећа и судбина налазе се у истој онтолошко - етичкој равни, јер оно што битно одређује човекову судбину одређује и његову срећу. Идући смером истанчаног опредељења наша народна мудрост могла је остати стално свеже извориште обнављања среће као неискорењиве људске тежње.

ЖИВОТНА МУДРОСТ

У рецепцији творевина нашег народног културног блага К. Атанасијевић је пошла од тога да органска повезаност теоријских и практичних концепција има своју основу у јасно замишљеној вези између Бога и човека посредованој душом као носиоцем оних мо-

14) У песми *Косовка девојка* подвучена је сва трагичност постојања неког ко је судбински лишен среће, као у стиху:

Јао, јадна уде ти сам среће

Да се, јадна, за зелен бор ватим,

И он би се зелен осушио. Карацић-Стефановић, Вук, 1975, *Српске народне пјесме*. у: Недић В. Сабрана дела Вука Стефановића Карацића, Београд, Просвета, I, IV

15) Иако, наша народна мудрост прихвата у основи једну надређену детерминисаност између срећних и несрећних људи, ипак је ублажава у емпиријској сфери не само претпо- стављањем реалитета и променљивости среће као у стиховима:

Ђе је срећа ту је и несрећа,

Ђе несреће ту и среће има.

већ и благотворним дејством исправног моралног поступања. Карацић-Стефановић, Вук (1988) *Српске народне приповијетке*. у: Пантић М. (ур.) Сабрана дела Вука Стефановића Карацића, Београд, итд: Просвета, књ. III

ралних снага у човеку које су одговорне за његову срећу, судбину и у крајњем спасење. Оваква схватања нису произашла из чистог мишљења и нису производ спекулативних конструкција већ су настала из историјског и животног искуства испуњеног патништвом, трпљењем и ропством. Из такве емпирије произашла су морална схватања згуснута у норме које се крећу од утилитаристичких прописа до високих моралних начела. Наиме, иако има примера користољубља, као у пословици *Мрзост на страну, а корист преда се*, као и понизности *Која рука може посјећи, воља је цијеловати*, ипак у нашој практичној народној мудрости, превладава *узвишеност над свим емпиријским целисходностима и утилитаристичким освртима и изграђеност неприкосновених етичких норми*¹⁶⁾

Трагајући за разлозима једне такве узорне етике К. Атанасијевић сматра, да је она могла настати захваљујући томе што је „наш народни мудрац са продорним смислом еминентног моралисте, упознао исцелитељску истину да је привољевање небеском царству боља и вечнија тековина од припијања за овоземаљске поседе, и да часно и херојско пропадање пред налетом грубе материјане силе обавија патника светитељством.“¹⁷⁾

Као добар познавалац целокупног српског културног наслеђа, К. Атанасијевић увиђа да су у нашем народном веровању моралне вредности посредоване духовно - религиозним елементима. Иако су божја воља и судбина неопозиве у свом деловању, наш народни моралист не прихвата досуђеност као нужну силу и не мири се са њом као крајњом сврхом, већ у њој налази предзнак једног вишег смисла постојања. Тако је у видовданском поразу кроз губитак овоземаљког поседа, виђена могућност задобијања много важнијег божанског поседа. Тај губитак носио је свест о томе да се против божје досуђености не може, али да се управо у њој крије могућност избављења душе као једине недодирљиве тачке у човеку, која, уколико се очисти и развије склоност ка добру, може постати извориште највише божје благодети. Народни етичар је култ врлине толико уздигао да се на лествици вредности чак и пораз оправдавао уколико му је претходила часна и херојска борба, као што су и ропство, невоља, трпљење у таквој моралној оријентацији добијали светитељско значење уколико нису били обележени кукавиштвом, јадиковањем и губитком људског достојанства.

16) Атанасијевић, Ксенија (1938). *Вук Караџић као сакупљач народних умотворина*, Истина, Београд

17) Уп. Ђурић М. (1914) *Видовданска етика*, Загреб, Вихор, стр. 80; Ђурић М. (1918) *Смрт мајке Југовића*, Загреб, 1918. 152.

У оваквој моралној усмерености патња и трпљење попримили су узвишен смисао и постали основа витешког морала коме није својствено мирење са злом већ часна борба с њим. Само из дубоког осећања и доживљаја неправде и угњетавања, могла се развити морална свест која је у своје средиште ставила култ слободе и правде заснован на честитости, поштењу, праштању, храбрости, чистом образу и пријатељству. У нашем народном моралу присутно је чврсто уверење да ма шта човеку судбина кобно спремила остаје му утеха да у његовој моћи лежи очување душе. Зато је треба хранити чистим и добрим делима јер му само она могу прибавити и сачувати част и светло име.

Нема сумње да је један овако постављен систем вредности могао испољити афирмативно дејство у време када је поробљеном народу било потребно снажење духа и учвршћење вере за подношење терета ропства и за прикупљање снаге за ослобађање. Међутим, поставља се питање колико смо снагу коју је носио дух нашег наслеђа оплемењену узвишеним тежњама, стварно примили? Вулгарна рационализација свих наших, нарочито новијих националних пораза, говори нам да косовски култ врлине нисмо ни схватили, ни следили. Покличи повратка на култне тачке наше историје и духовне традиције, у свим кризним временима када је довођен у питање наш етнички идентитет и духовни и физички опстанак, није био довољан да животворност тог духа учини саставним делом нашег бића. Показало се да никада нисмо уложили довољно напора на кореним преображају нашег националног, духовног и моралног бића, јер да смо бар део наслеђеног блага похранили у себе одолели бисмо многим искушењима кроз која смо прошли.

Наше народне умотворине, нарочито пословице, носе, поред осталог, елементе за заснивање једне антропологије. Наш народни мудрац није у дилеми о људској природи. Формулисањем многих пословица он је посведочио да се ради о „природи испуњеној многоструким наносима негативних покретача и пречишћених тежњи и читавим наслагама неалтруистичких осећања мржње, злобе, пакости и зависти.“¹⁸⁾ Међутим, људска природа је и основа племенитих енергија, отуда К. Атанасијевић са нарочитом наклоношћу говори о пријатељству као једној од изузетно „благодетелних и исцелитељских веза међу људима.“¹⁹⁾

18) Атанасијевић, К. *Филозофско - етичка садржина наших народних пословица*, Правда, 9 јануар, стр. 1. Београд, 1939.

19) Атанасијевић, К. *Пријатељство и непријатељство у народној етици*, Правда, стр. 37, 1937

Она с правом сматра да је наша народна етика по величању пријатељства²⁰⁾ слична античкој филозофији у којој је подигнут култ овој божанској повезаности људи која их спаја и преображава. Полазећи од народне поуке да *Из невоља човека избављује сам Бог и добри пријатељи*, она пријатељство сматра највећим „даром судбине“.

Разматрање о овим питањима могло би наћи своје исходиште у једном ставу К. Атанасијевић који веома рељефно тумачи карактер наше практичне мудрости: „Мудровање нашег напаћеног народа не само у практичном него и у теоријском делу одржало је непосредни додир са стварношћу, зато се оно одликује убедљивошћу која потпуно недостаје свим чисто дијалектичким ткањима, ма како оштроумна она била, која су од реалности неповратно одсечен.“²¹⁾ Посматрајући народну и филозофску мудрост као јединствено духовно ткање произашло из богатог историјског и животног искуства нашег народа, К. Атанасијевић нам је открила његову дубину и доживљајност и тиме истакла његову животворну вредност.

* * *

На крају овог разматрања можемо поставити питање у којој мери је богато наслеђе српског народног стваралаштва, утицало на формирање српске филозофске свести. Истраживања К. Атанасијевић у овој области указују на сложену духовну димензију народног стваралаштва и на покушај да се у њој пронађу тачке ослонца за конституисање једне филозофије са посебним обележјима националног духа. На унутрашњем плану оваква кретања била су подстакнута остварењем ослободилачких тежњи, учвршћењем заједничке државе и очувањем националних вредности за које се сматрало да заслужују пуну афирмацију у општој духовној култури и посебно у филозофији. Појава антирационалистичких струја и хуманистичко - етичких оријентација почетком 20. века у ширем

20) Наше народне песме су поред верних пријатеља, осведочених чак и жртвама, опевале и лажна пријатељства из користи као у стиху *Неста блага, неста пријатеља* (Бановић Страхиња), од којих се треба чувати да их не би својом наивношћу подигли на ранг који не заслужују. Поред лицемерја у нашим народним умотворинама постоје примери који илуструју и друге облике људске негативности које се манифестују кроз злобу, *Воде и злобе никад неће нестати* (посл. 694), перфидност, *Потајни угљен најгоре ожеже* (посл. 5067), интригантство *Завдио би два ока у глави* (посл. 5068) итд. (Карасић-Стефановић, Вук (1987) *Српске народне пословице*. у: Пантић Мирослав (ур.) Сабрана дела Вука

21) Атанасијевић, К. *Темељи народне етике*, Напред за народ, Београд, стр. 4, 1939

контексту произашла је из тадашњег европског волунтаризма, интуиционизма и прагматизма и била је део опште европске тежње да се избегну разорне последице хипертрофираног интелектуализма, механицизма и техницизма које су најавили Шпенглер (О. Spengler), Кајзерлинг (М. Kaizerling), Берђајев (Н. Бердяев) и др. Ипак, способност појединаца да се загледају у скривену основу ствари и да зађу у дубља подручја духа која иду изван логосног, није одлика припадника посебног антрополошког типа, већ је својство личних духовних моћи ствараоца.

У тумачењу утицаја етничке духовне традиције и европских струјања на карактер српског филозофског мишљења, К. Атанасијевић не заступа једнозначну позицију, тако да извесни амбивалентни ставови остављају утисак њене теоретске недоследности. Наиме, на примеру Д. Обрадовића показало се да ослонац на духовну традицију, сам по себи, није довољан да произведе оригиналније мишљење и да у одређеним условима далеко већи значај могу имати идеје које долазе из ширег културног круга. У том смислу К. Атанасијевић практичну филозофију Д. Обрадовића, иако ослоњену на духовну баштину, одређује као *еклектички спој народног духа и актуелних европских мисаоних токова*. Али, с друге стране иако, претставник антирационалистичке оријентације, она сматра да је Доситеј, управо рационалистичком цртом коју је увео у духовни живот српског народа, дао снажан допринос подизању интелектуалног нивоа српског народа и развијању његових критичких и рационалистичких тежњи.

Несумњиво је да је К. Атанасијевић критеријум вредновања филозофског стварања заснивала на утицају три елемента: на личној мисаоној снази филозофа, на специфичним карактеристикама националног духовног наслеђа и на идејама европског културног простора, како античког тако и савременог, који су у суштини и утицали на формирање и развој српске филозофије.

Ruzica Petrovic

NATIONAL AND PHILOSOPHICAL WISDOM IN THE KSENIJA ATANASIJEVIC'S WORK

Summary

In this paper the author seeks to include the basic attitudes of K. Atanasijevic creations of the Serbian national spirit and elements of their philosophical. Reflects the thought position of K. Atanasijevic about the theoretical possibility of the Serbian cultural heritage to beco-

me the basis for the constitution of the distinctive philosophical orientation. The author emphasized the importance of K. Atanasijević in seeing the value of national heritage and the possibility of its intertwining with the philosophy, but also pointed to the difficulties of national spirit to the level of experiential immediacy, to ascend to clearly articulate the philosophical expression.

Key words: national spirit, philosophy, impact, wisdom, K. Atanasijević

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасијевић, К. *Наше нове филозофске оријентације*, Београд, Нови видици, стр. 149, 1928
- Атанасијевић, К. *Мистицизам и рационализам*, Београд СКГ, бр. 2, стр. 4, 1928
- Atanasijevic, K. : *Penseurs Yugoslaves*, Beograd: Bureau Central de Presse, 1937
- Атанасијевић, К. *Практична филозофија наших народних умотворина*, Београд, СКГ, Л/5/6, стр. 445, 1937
- Атанасијевић, К. *Теоријско филозофирање у нашим народним умотворинама*, Скопље, Хришћанско дело, стр. 335, 1936
- Атанасијевић, К. *Моралисање Д. Обрадовића*, Југословенски расвит, год. VI, књ. 6. св. 1,2 стр. 3, 4. 1937
- Атанасијевић, К. *Вук Караџић као сакупљач народних умотворина*, Београд, Истина, 1938
- Атанасијевић, К. *Схватање божанства у нашим народним умотворинама*, Хришћанска мисао, год V бр. 3, стр. 35, 1939
- Атанасијевић, К. *Схватање судбине у нашим народним умотворинама*, Братство, XXIV књ. 49, стр. 9, 1938
- Атанасијевић, К. *Филозофско - етичка садржина наших народних пословица*, Правда, 9 јануар, стр. 1.Београд, 1939
- Атанасијевић К. *Схватање греха у мудрости нашег народа*, Напред, Београд, стр. 126.1940
- Атанасијевић, К. *Клетва у нашим народним умотворинама*. Југословенски расвит, год V, књ. 4, стр. 523, 1936
- Атанасијевић, К. *Темељи народне етике*, Напред за народ, Београд, Видовдан стр. 4, 1939
- Атанасијевић, К. *Пријатељство и непријатељство у народној етици*, Правда, стр. 37, 1937
- Атанасијевић. К. *О бесмртности душе*, Живот и рад, год I, књ. I, св. 1, стр. 9, 1928
- Ђурић, М. *Космички дух у нашем песништву*, Народна одбрана, стр. 258-261, 1927
- Ђурић, М. *Из југословенске филозофије – фрагменти*, Претеча, 28. јун, 11, 1928
- Ђурић, М. *Пред словенским видицима - прилози филозофији словенске културе*. Београд, 1928

- Ђурић, М. *Народна песма - филозофско-културна оријентација*. Просветни гласник Министарства просвете, Београд, бр. 11-12, 1923
- Ђурић М. *Видовданска етика*, Загреб, Вихор, стр. 80, 1914
- Ђурић М. *Смрт мајке Југовића*, Загреб, 152, 1918
- Ђурић, Mihailo – Žunjić, Slobodan: „Philosophie in Serbien – Ansätze zur Entwicklungsgeschichte und zum gegenwärtigen Stand“. – In: Die serbische Geschichte heute. Mihailo Đurić und Slobodan Žunjić, München, Slavica Verlag dr. Anton Kovač, 1993.
- Жуњић, С. *Увод у историју српске филозофије*, Гледишта, вол. 40, бр. 1-2, стр. 5-77. Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 1999
- Караџић-Стефановић, В. *Српске народне пословице*, у: Пантић Мирослав, Сабрана дела В. С. Караџића, Београд, Просвета, IX 1987
- Караџић-Стефановић, В. *Српске народне пјесме*, у: Недић В., Сабрана дела В. С. Караџића, Београд, Просвета, I, IV 1975
- Караџић-Стефановић, В. *Српске народне приповијетке*, у: Пантић М. Сабрана дела В.С.Караџића, Београд, итд: Просвета, књ. III 1988
- Кујунџић М.: *Филозофија у Срба*, Београд, Гласник Српскога ученог друштва, XXIX 1968
- Миловановић, М.: *Филозофија и наука у историском развоју своје - филозофија у Срба*. Београд: Штампарија Ч. Стефановића, 1904
- Недељковић, Д. *Наше народно реално држање према смрти*, Претеча, Београд, стр. 38. 1928
- Петровић Р. *Филозофија утехе Ксеније Атанасијевић*, Београд, Пешић и синови, 2004

Resume

At the end of these reflections, a question may be raised referring to the extent to which the rich Serbian folk creativity heritage has influenced the formation of Serbian philosophical awareness. The studies in this field conducted by K. Anastasijević have pointed out to the complex spiritual dimension of folk creativity and to the attempts to find in them the cornerstones for constituting a philosophy with special features of national spirit. At the state level these movements were incited by realization of liberation aspirations, consolidation of a common state and preservation of national values considered to deserve full affirmation in general spiritual culture, and especially in philosophy. The appearance of anti-rationalistic movements and humanistic – ethical orientation at the beginning of the 20th century in broader context arose out of the European voluntarism of the time, as well as institutionalism and pragmatism, and it was a part of general aspiration of Europe to avoid the devastating consequences of hypertrophic intellectualism, mechanicism and technicism announced by O. Spengler, M. Kaizerling, N. Berdiev and others. Nevertheless, the ability of an individual to look into a hidden bottom of things and to get into deeper planes of spirit which go beyond logos, is not a characteristic of those belonging

to a special anthropologic type; it is rather a feature of personal spiritual powers of a creator.

In her explications of the influences of ethical spiritual tradition and European currents on the character of Serbian philosophical thinking, K. Anastasijević does not advocate an unambiguous position, so that certain ambivalent attitudes might make an impression of her theoretical inconsistency. Namely, according to the example of D. Obradović it turned out that to rely merely on spiritual tradition itself, is not enough if one wants to produce more original thought and that in particular circumstances the ideas coming from a broader cultural circle might have far greater influence. In this sense, K. Anastasijević determines the practical philosophy of D. Obradović, even if relying on spiritual heritage, as an eclectic amalgamation of folk spirit and current European thought. But, on the other had, although she is a representative of anti-rationalistic orientation, she holds that, thanks to nothing else but the very rationalistic feature he introduced into spiritual life of Serbian nation, Dositej gave a strong contribution to raising of what to that point was rather low intellectual level of Serbian people and to the development of their critical and rationalistic aspirations according to nothing less. It is beyond dispute that K. Atanasijević has grounded the evaluation criterion of philosophical creation on the influence of three elements: personal reflective power of a philosopher, specific characteristics of national spiritual heritage and the ideas of European cultural space, both antique and contemporary, having an essential influence on the formation and development of Serbian philosophy.

* Овај рад је примљен 18. децембра 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 04. марта 2013. године.